

Balassi Bálint lengyelországi emléktáblái¹

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ami mindennapi tevékenységemet illeti, a múlt évben még hozzá lehetett tenni azt is, hogy diplomata. 1999 és 2003 között ugyanis krakkói főkonzul voltam, s korábban is dolgoztam Krakkóban, ahol az 1994 tavaszára újjászervezett főkonzulátust vezettem 1995 nyaráig. Előtte 1990 augusztus végétől a varsói nagykövetség kulturális tanácsosa voltam... nem karriertipomataként, mivel a rendszerváltozás előtt az ELTE Lengyel Filológiai Tanszékén tanítottam.

A lengyel történelemmel és irodalommal azóta foglalkozom, amióta elolvastam Rákosi Viktor *Hős fiúk* című regényének Bemről szóló fejezetét. Vagyis ötven éve. A Balassival való szorosabb kapcsolatom is abból ered, hogy amikor 1994. augusztus 1-én Varsóból Krakkóba kerültem, eszembe jutott Kiss Gy. Csaba barátom, a kiváló közép-európai kutató, aki évtizedek óta hiányolta, hogy Krakkó főterén nincs emléktáblája Balassinak. Már van. A krakkói Balassi-emléktábla leleplezésének históriájára később térek vissza.

Az emléktábla állításának előzményeiről szólnék néhány szót. Ahhoz ugyanis, hogy a város vezetőit és különféle típusú illetékes hivatalait meggyőzzem arról, hogy a főter legelőkelőbb helyén álló Potocki-palotáról Balassi bronzba öntött domborműve nézzon le ránk, európai rangú poétánkat előbb be kellett mutatnom a lengyeleknek, vagyis meg kellett jelentetnem Balassi verseit lengyelül. Szerencsére tudtam, hogy a tönkre menőben lévő, vagy mondjuk másként: átalakuló krakkói Irodalmi Kiadóban már az 1980-as évek közepső harmada óta kiadatlan hever egy Balassi-válogatás, amelynek verseit kitűnő költők ültették át lengyelre, s egy tekintélyes irodalomtörténész, a régi magyar és olasz irodalommal foglalkozó Jan Celaski írt hozzá magvas utószót. Mielőtt folytatnám, még egy kitérőt tennék...

Történésként bogarásztam ki, hogy Krakkóban 1918 végétől magyar konzulátus, tiszteletbeli konzulátus működött egészen 1939 szeptemberéig. Az Antall-kormányt nem volt nehéz meggyőzni Krakkó kulturális, oktatási, gazdasági jelentőségéről, s a főkonzulátus újraindításának szükségességéről. Krakkóban francia, orosz, német, osztrák, amerikai főkonzulátus működött, s magyar főkonzulátus megnyitása is hozzájárulhatott ahhoz, hogy előbb Ukrajna, majd Szlovákia is diplomáciailag megvesse a lábát a Lengyel Királyság hajdani fővárosában.

A főkonzulátus megnyitására való felkészülés során, tudatában annak, hogy miként lehet esélyem emléktáblát állítani Balassinak, már 1994 elején lépéseket tettem a Balassi-kötet megjelentetésére. 1994 szerencsére „Balassi-év” volt, ha nem olyan nagyszabású mint a mostani esztendő. Ez azt jelenti, hogy pártfogó ismerőseim révén lehetett némi pénzt szerezni az akkor még közös kulturális és oktatási minisztériumtól. A csoda azonban nem ez volt, hanem az, hogy diplomata kollégáimat is rá tudtam venni a szükséges pénzösszeg hiányzó részének összeadására. Nem is a kollégákat, hanem a kollégák feleségét kellett meggyőzni az öt vagy hatszáz dollár összegyűjtésére. A Balassi kötet így 1994 derekán szép kiállításban, s ami ennél is fontosabb: kiváló fordításokban, ráadásul 1200 példányban megjelent, ami akkor már rekord példányszámnak számított. Mint főkonzul, a krakkói főpolgármesteri hivatalban ezzel a kötetel igyekeztem bizonyítani, Balassi méltó arra, hogy a város engedélyezze emléktábla állítását. Mielőtt ehhez a történethez érnék, most visszatérek Balassi Bálint és Lengyelország kapcsolatának kezdeteire.

Gondolom, Szentmártoni Szabó Géza előadásában szó esett arról, hogy a felségáruhási gyanúba esett Balassi famíliának 1570 télutóján, koratavaszán el kellett menekülnie Magyarországról. A család a lengyelországi Rymanów városában kötött ki, amely akkoriban a lengyel protestantizmus egyik fellegvára volt. És ez nem elhanyagolható tény a protestáns Balassa János lelki nyugalma szempontjából. Egy kisvárosról van szó, amely a Duklai-hágótól 20-25 kilométerre fekszik. A Balassi család itt talált magas állású pártfogóra, a Sienienski-fivérekben.

Ha Lengyelországról beszélünk, pontosabb, ha a Lublinban 1569-ben felújított, korszerűsített unió hivatalos elnevezését használnánk, Rzczipospolitának, Nemesi Köztársaságnak kellene hívnunk azt az államot, amely voltaképpen a Litván nagyfejedelemségből és a Lengyel

¹ Elhangzott a XXXII. Honismereti Akadémián, Esztergomban, 2003. június 29-én. (Szerk.)

Királyságból állott, s ebben az időszakban körülbelül 900 ezer négyzetkilométernyi területet foglalt magában. Ez azt jelenti, hogy a tatár igit a nem sokkal azelőtt lerázó Moszkvai Állam után, a Rzeczpospolita volt Európa legnagyobb országa. A decentralizált állam élén, ahol a nemesember papíron ugyanolyan jogokat élvezett, mint az uralkodó, választott király állott. Lakóinak 8-9 % alkotta a különféle rendű és rangú, de hivatalosan szinte tagolatlan nemességet, amely lenézte az egyeduralkodó cár előtt hajbókoló bojárok országát, de Franciaországot is, amelynek ügyeibe a királyon kívül csak az arisztokraták szűk köre szólhatott bele. Ezzel szemben a lengyel- és litvánhoni nemesember tudatát az határozta meg, hogy akár őt magát is királlyá lehet választani. A XVII. század derekáig még többé kevésbe ez a jogegyenlőség érvényesült, s a lengyelek nem véletlenül nevezték a történelmükben a XVI. századot „aranyévszázadnak”.

Az „aranyévszázad” második felében a lengyel-litván államban rendkívül erős volt a protestáns mozgalom. Olyannyira, hogy a Litván Nagyfejedelemség északi, nem pravoszláv része nagy hányadában protestáns volt. A protestantizmus radikális változatának, az unitárius valláshoz közel álló arianizmusnak volt az egyik fontos központja Rymanów, amelynek falai között a Balassi család oltalmára talált. A XVII. század derekán lezajlott pusztító svéd-lengyel háborúig az ellenreformáció nehezen nyert teret a decentralizált lengyel-litván államban. A lengyel és a litván nemes vallási téren is kényes volt függetlenségére: nem engedte, hogy a „központból” írják elő neki, hogy milyen hitet kövessen. Egyébként ma is talány, hogy a lengyel-litván állam miként működött: tartományok, régiók laza szövetsége volt ugyan, de amikor az ország veszélybe került – ne feledjük, hogy dél-keleti része érintkezett a Török Birodalommal, s állandóak voltak a krimi tatárok betörései –, gyorsan talpra tudott állítani egy zsoldoshadsereget, amely a hadba vonult nemesekkel együtt egészen a XVII. század közepéig meg tudta védeni a Lengyel Királyság és a Litván Nagyfejedelemség egységét, területi épségét. Vagyis addig az időpontig a lengyel-litván állam több volt, mint középhatalom.

Nem véletlenül esett itt is szó a Várnánál 1444-ben elesett I. Ulászló királyról (házájában III. Ulászló). Négy évvel korábban, azért választották magyar királlyá, hogy az így megnövekedett Jagelló-birodalom déli határainak védelmére a lengyel-litván kincstárát és katonai erőit is felhasználhassák.

Tudjuk, hogy bányavárosi főkapitányként Balassi János volt a magyar királyság második és egyben egyik leggazdagabb ember. Tehetős voltát az is bizonyítja, hogy éppen Jan Sienieński közvetítésével 1570 májusában éppen Rymanówban tudta megvásárolni a környék egyik leghatalmasabb és legszebb várát: a Kamieniec-odrzykoni várat – 10 000 arany forintért – zálogbirtokként. Ez a szerződés szerint azt jelentette, hogy ha az eladó fél a várat vissza akarta vásárolni, visszavásárolhatja, ha megvan rá a pénze.

A várhoz tartozott a vele összenőtt Okdryzkon falván kívül egy tőle huszonöt kilométerre fekvő kis mezőváros is: Nowy Ćmigród. Ennek a felét Balassi édesanyjára, Sulyok Anna nevére írták – 4000 aranyforintért. Elmondható, hogy 1570 tavaszát követően a Balassi-család apránként berendezkedett Lengyelországba, beilleszkedett a lengyel viszonyokba. Attól kezdve, hogy Lengyelországban birtokosok lettek, félig-meddig lengyel alattvalóknak számítottak. Nem lehetett őket a Lengyel Királyság területéről „csak úgy” elrabolni, mint ahogy nemsokkal menekülésük után ezt a bécsi udvari körök tervezték.

A hármas bonyodalom következményeiben, márminthogy a Balassi-család a Kamienieci vár és Ćmigród birtokába jutott, s Rymanówban kötötték meg az üzletet, évszázadok múltán az én életemet bonyolította meg leginkább. 2001 decemberében ugyanis felkeresett egy rokonszenves úr, aki közölte velem, hogy Krosno városából érkezett, s az általa képviselt vállalkozói kör társaságot, egyesületet szándékozik létrehozni, amely Robert Portius nevét venné fel. Kiderült, hogy protestáns volta miatt Skóciából elüldözött Robert Portius az 1620-as években telepedett le Krosnóban, s hamarosan a magyar borok egyedüli forgalmazója lett a lengyel-litván állam területén. A tokaji bornak köszönhetően páratlan gazdagságra tett szert. A krosnói vállalkozók úgy vélték az ezredfordulón: ha a Portius Társaságot megalapítják és ennek révén ismét magyar borral fognak kereskedni Lengyelországban, Krosno ugyanolyan virágzó város lesz, mint volt a XVI. második felében és a XVII. század első felében. A rokonszenves építési vállalkozó, Zbigniew Ungeheuer úr meghívott Krosnóba.

A társaságot rövidesen bejegyezték, és ez alkalommal a magyar-kulturális kapcsolatokról előadást tartandó, látogatást tettem a városban. Kiderült, hogy a Portius Társaság egyik tagja, Andrzej Kolder, építési vállalkozó és amatőr muzeológus, 25 évre bére vette a Kamieni ci várat, amely hat kilométerre fekszik Krosnótól. Téli idején kirándultunk oda. Romjaiban is impozáns, óriási területet magába foglaló várról volt szó. Megelítettem, hogy az 1570-es évektől kezdve vár a Balassi-család tulajdonát képezte, sőt korábban még Zápolya János király is megfordult benne 1527 és 1528 folyamán. A „személyes érintettség” ürügyén Kolder urat megajándékoztam az 1994-ben megjelent Balassi-kötettel. A közvetlenül ezt követően kiadott összehajtogatható prospektusban már Balassi Bálint is szerepelt. A róla szóló angol és lengyel nyelvű tájékoztatót portrémetszet díszítette.

Nemsokkal ezután, már a Portius Társaság titkáráként újból felkeresett Ungeheuer úr, s közölte velem, hogy a Várban emléktáblát szeretnének állítani Balassi Bálintnak. Ilyenkor egy főkonzulnak azonnal illik azt mondani: „ezer euróval támogatom az emléktábla-állítást” – noha a főkonzulátusnak ilyen célra, s egyáltalán a kultúrára egy vasa sincs. A külügyminisztériumnak van ugyan egy tessék-lássék kulturális-tudományos fősztálya. De aligha akadt még diplomata, aki abból pénzt csikart volna ki. Pénze – elvileg – a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma irányítása alá tartozó Magyar Kulturális Intézeteknek van, de egy költségvetési intézmény, amelynek tevékenységében az előre tervezés a hajtómotor, egyik pillanatról a másikra 1000 eurót előrántani a páncélszekrényéből, képtelen.

Ezzel még nem ért véget a történet, mert egy hét elteltével ismét jelentkezett nálam Ungeheuer úr, és megindultan közölte velem, hogy Rymanówban működik egy kiváló városzépészeti egyesület, amely tudatában annak, hogy Balassi hosszabb időt töltött Rymanówban, emléktáblát szeretne állítani a magyar költőnek. Ilyenkor a főkonzul nyel egyet, és azt mondja, hogy azt az emléktáblát is 1000 euróval támogatja. Jószerével még magamhoz se tértem, s vendégem máris folytatta: Nowy Żmigród ugyan már nem város, hanem körjegyzőség, ahol egy európai uniós líceum működik... Szóval, e település is tudatában van annak, hogy valamikor Balassi Bálint édesanyja, Sulyok Anna befolyással volt a sorsára, s így körjegyzőség is szeretne a fiának a Líceum falán emléktáblát állítani. Gondoltam, hogy mindegy ezer vagy háromezer euróm nincs. Szemrebbenés nélkül közöltem Ungeheuer úrral, hogy a líceumi emléktábla felállítását is támogatom 1000 euróval.

Én 1990 óta azon diplomaták közé tartozom, akik ösztönösen úgy vélték, hogy a diplomácia legfontosabb húzóágazata a kultúra. Ebből következően a kormányon belül a kulturális és az oktatási minisztériumot illetné a kiemelt szerep és a kiemelt költségvetés – az egészségügyön kívül. Ezzel szemben térségünkben mindig a kulturális és az oktatási minisztériumnak lökik ki a szemét a költségvetés maradványával. Persze, ha 1990-es évek első felére gondolok, a kulturális kérdésekkel való foglalkozást – a nagykövetségen belül is – amolyan magánhobbinak tekintették, amivel csak munkaidő után illik foglalkozni.

2003 májusában már tudtam, hogy egy hónap múlva végleg hazajövök Magyarországra. Így a Balassi emléktáblák állítása búcsú-rendezvényem volt. A május 6-án, 7-én, 8-án a Krosnóban tartott Magyar Kulturális Napok keretében került rá sor. Pénteken Nowy Żmigródban, szombaton Rymanówban, vasárnap Kamieniecben lepleztünk le egy-egy bronz-táblát. Ebből az alkalomból ismét megjelentettük a Balassi-kötetet – bővített válogatásban. Mivel a fordítások, különösen a Márai Sándort is fordító Teresa Worowska áttünetesei, kongeniálisak, a Misztrál együtttest is meghívtuk, amely több Balassi-verset lengyelül énekelt. Az Ungeheuer úr által vezetett Portius Társaság komolyan vette a felkészülést a Balassi napokra: hetekig tartó Balassi-szavaloversenyt rendezett – külön az általános iskolák felső tagozatának, és külön a középiskolásoknak. Őszintén szólva, először voltam tanúja annak, hogy kívülről mondanak magyarul Balassi-verseket. Nem mások, mint a Nowy Żmigró-i Líceum diákjai, akik korhű jelmezben magyarul és lengyelül adták elő a XVI. századi magyar poéta költeményeit.

Krosno főterét egyébként a testvérváros, Zalaegerszeg rendezte be magyar kézművesek sátraival, magyar főzőmesterek bográcaival. A tér egyik oldalán magyar és lengyel együtteseket felléptető emelvény állt, a másik végében jurta várta a kíváncsikodókat. Volt lehetőség a magyar borok megkóstolására is. A három nap alatt 6-8000 ember fordult meg a téren, s számtalan nézője volt a hagyományörző magyar huszárok és kopjások lovasfelvonulásának

is. A három napig tartó ünnepség – úgy vélem – méltó bevezetője volt a nyolc hónap múlva beköszöntő „Balassi-évnek”.

Tudjuk, Balassi Bálint Rymanówban fordította magyarra Michael Bock *Beteg lelkeknek való fűves kertecske* című munkáját. Az eredeti német szövegből Eckhardt Sándor is közread egy kis részt az egyik tanulmányában – „szembesítve” azt a Balassi által „magyarított” mondatokkal. Az összevetés meggyőzhet bennünket, hogy Balassi tizenhat-tizenhét évesen zseniális munkát végzett: élve a magyar nyelv által diktált lehetőséggel, magabiztosan darabolta fel a kacsaringós német körmondatot akár három kisebb magyar mondatra is, ha a gondolat ritmusa ezt diktálta. A bonyolult német fogalmak esetében hibátlanul rátalált a magyar megfelelőkre. A német szakosoknak, de a műfordítással foglalkozóknak is tanítani lehetne azt az ösztönösen korszerű műfordítási módszert, amelyet a fiatal Balassi több mint négy és egyharmad százada alkalmazott.

Tudjuk, a *Beteg lelkeknek való fűves kertecske* volt az egyetlen Balassi nevéhez kötődő irodalmi mű, amely még haláláig nyomtatásban napvilágot látott – Krakkóban. És az se lehetett véletlen, hogy a könyv egy Rymanówból származó nyomdász, Wierzbica műhelyében készült. Egyébként a XVI. században csaknem másfélszáz magyar munka, s több tucat magyar tematikájú mű jelent meg Krakkóban. Vagyis ebben a történelmünk számára tragikus időben Krakkó szinte Magyarország kulturális fővárosának számított. Petneki Áronnak a közelmúltban megjelent *Krakkó magyar emlékei* című könyvéből kiderül, hogy csaknem minden óvárosi háznak megvan a maga magyar kulturális, művelődéstörténeti vonatkozása, története.

Miután a Balassi-család 1572-ben májusában kegyelmet kapott, az apa nyomban hazatért, s rövidesen a család is követte őt. A király iránti hűség bizonyítására Balassi Bálint is részt vett a Habsburg-párti Békés Gáspárt Báthory István ellenes vállalkozásában. Amikor 1575 novemberében Erdély fejedelme a kerelőszentpáli csatában tönkre verte Békés Gáspár hadát, maga sem tudta, hogy ezzel a királyválasztásra készül Lengyelországban is pártot szerzett magának. A hadjáratban egyébként Balassi Bálint sebesülten fogságba esett. Az előkelő fogoly, a törökverő Balassa János fia, rendkívül megszaportotta Erdély fejedelmének gondjait. A szultán ugyanis több ízben levélben fordult hűbéreséhez, hogy szolgáltassa ki neki Bálint úrfit. Báthory hibátlan politikai ösztönrel hátrította el a szultán kérését. Azt írta a Portának, ha eleget tene a kérésnek, erkölcsileg megsemmisülne, s belőle, mint Erdély fejedelméből a szultánnak semmi haszna nem lenne.

Abból a szempontból is jó, hogy Báthory megóvta és udvarában tartotta távoli rokonát, mert rövid idő múlva lengyel követek jelentek meg nála, s tudomására hozták, hogy a Nemesi Köztársaság királyává választották. Az 1576 áprilisában Krakkóba utazó Báthory környezetében ott találjuk Balassi Bálintot is. Az új szerepre készülõ fejedelem nyilván hasznát vette a lengyel viszonyokban jártas és lengyel nyelvismerettel is rendelkező Balassi Bálintnak, aki egyébként hét vagy nyolc nyelven beszélt. „Ettől nem kell, hogy megdöbbenjünk”, mondaná Kőszeghy Péter irodalomtörténész, „hiszen annak a kornak Magyarországnál általános volt a két-három-négy nyelv ismerete”. De Balassi nemcsak a nyelveket ismerte, hanem a nyelv által képviselt kultúrákban, irodalmakban is jártas volt. Hogy mennyire, azt a magyarra tett török bejtek bizonyíthatják leglátványosabban.

Balassi ott volt Báthory István híres krakkói bevonulásán, amikor az erdélyi fejedelem, hogy számosabbnak tűntesse fel a lovasságát, úgy rendezte, hogy a négyoszögeiket szakadatlanul változtatva haladjanak előre a lovasok. Azok, akik számolni próbálták, hány lovasa van Báthory Istvánnak, végül teljesen összezavarodtak és abba hagyták a kísérletet. Minden esetre Báthory jó benyomást tett a krakkóiakra azzal is, hogy lováról leszállva odament a bámész emberekhez és közülük többükkel kezét fogott. Nem hízelegni akart. Ő volt az utolsó határozott uralkodója a lengyel-litván államnak, aki már a kezdet-kezdetén kijelentette, hogy „nem akar festett király lenni”: valóban uralkodni akar.

Nehéz feladat várt rá, mert a trónralépését megelőző évtizedben a Köztársaság elveszítette a Baltikum egy részét, amelyet a feltartóztatatlanul terjeszkedő Rettegett Iván foglalt el. Amikor a Báthory István a királyi trónra szóló meghívást elfogadta, majd trónra lépett, esküt kellett tennie arra, hogy az elveszett területeket visszaszerzi. Három hadjáratot indított Rettegett Iván ellen, hogy célját elérte. Hogy a hadjáratok győztesek voltak, arra Jan Matejko hatal-

mas festménye a bizonyíték, amelyen Báthory István a pszkoviak hódoló küldöttségét fogadja a sátra előtt.

Nem akarok Balassi lengyelhoni éveiről áttérni Báthory uralkodására. De ha már *A beteg lelkeknek való fűves kertecske* kapcsán a nyomtatott szóról esett szó, megjegyzem, hogy Báthory volt az egyik első európai uralkodó, aki rendkívül fontos szerepet tulajdonított a sajtónak. Négynyelvű folyóiratot adott ki a hadjáratok céljait tudatosítandó, amit egyébként maga cenzúrázott, a kiadóját, a nyomdászát nemessé tette. Ő az, aki korszerűsítette a Lengyel Királyság hadseregét, és gyakorta csata-eldöntő nehézpáncélos huszárságot felállította. Az erdélyi mintájú hadsereg megszervezésre révén kerültek a lengyel nyelvbe olyan szavak, mint például a *karwasz*, amely e lengyel formában fordul elő, és természetesen páncélnak egy tartozékát, *karvast* jelenti.

Gdansk, Dancka városa nem engedelmeskedett az 1576. május 1-én megkoronázott lengyel királynak. Báthorynak hadjáratban kellett a gazdag kikötővárost jobb belátásra bírni, E hadjáratban Balassi Bálint is részt vett; eljutott egészen az *Océanumig*. Édesapja halálának hírére a következő esztendő nyarán visszatér Magyarországra. Költészetének kezdete ezt követő esztendőben datálódik.

Amikor harmadik alkalommal elindul lengyel földre, már híres költő. 1589 szeptemberét írunk. Abban az esztendőben ment füstbe házassági terve, amelytől nemcsak érzelmi, hanem anyagi megállapodást is vár. Abban a reményében már korábban csalatkozott, hogy esetleg egy jelentősebb egységet bízva rá, katonai karriert csinálhat. Tudjuk, a hadnagyságig jutott, bár a hadnagyság azt jelentette, századnyi végvári lovasságnak parancsolhatott, és ez nem kevés.

Annak hírére, hogy a krími tatárok ismét a lengyel-litván állam dél-keleti szegletét dúlják, Balassi – Zamoyski kancellár hívására – kerekedett fel Lengyelországba. Leveliben meg is írta azt, hogy legalább négy évig nem fog visszatérni, hanem részt vesz a lengyelek által a tatárok ellen szervezett nagy hadjáratban. A lengyelek azonban ezt a hadjáratot nem indították meg. A krími tatár kánság a törökök vazallus állama volt, és a lengyel-litván állam mindig ügyelt arra, hogy a törökökkel ne kerüljön háborúba. A szultán is azért támogatta Báthory István lengyel királlyá választását, mert a török birodalom békében akart élni a lengyel-litván állammal.

Balassi létének a színtere ekkor részben Dębno, a Dębnoi palota. Krakkótól keletre 60 kilométerre fekszik ez a gyönyörű palota, Lengyelország egyetlen épségben megmaradt reneszánsz műemléke, amelyet a mai formájában Wesselényi Ferenc alakított ki. Őt Báthory vitte magával Erdélyből, és tette meg királyi titkárává. 1578-ban Wesselényi vásárolta meg Jakub Dembińskitől, a korábbi tulajdonostól a Dębnoi palotát. Wesselényi felesége Szárkándy Anna, Bekes Gáspár özvegye. Azé a Bekes Gáspáré, aki annak ellenére, hogy a Báthory ellen indított hadjáratban Habsburg-párti főparancsnoka volt, később a lengyel király hűségére tért, s így Báthory egyik legkiválóbb hadvezéréként fejezte be életét: az első baltikumi hadjárat után Grodnóban halt meg, s Vilna környékén temették el. Azt a helyet, ahol a síremléke állt, ma is Békés-hegynek hívják.

Wesselényi Ferenc távoli rokona volt Balassinak. A korábbi irodalomtörténeti hagyomány Balassi Céliáját vélte felfedezni Szárkándy Annában. Ez elé már egyre több kérdőjelet tesznek, sőt újabban az irodalomtörténészek többsége a legendák tárházába zárja e felfogást. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Balassi ne vendégeskedett volna gyakran a dębnoi palotában, illetve a krakkói „Kosos házban”. Az utóbbi, Báthory eredetileg Békésnek ajándékozott, özvegyi jogon Szárkándy Annának volt a tulajdona. Utolsó lengyelhoni tartózkodása idején Balassinak Dębnoban és Krakkóban tett látogatásait azzal is magyarázni lehet, hogy a költő e helyeken – a távoli rokon jogán is – szállást és ellátást kapott vendég volt.

A dębnoi palotának az udvarán 1988-ban emléktáblát állítottak Balassinak. Ezen emléktábla-állításnak a kezdeményezője a Tarnóvi Bem József Magyarbarát Társaság volt. Tarnów 26 kilométerre Keletre fekszik Dębnotól. Maga a Dębnoi palota az 1970-es évek elejétől a Tarnóvi Kerületi Múzeum „leánymúzeuma”, s a Tarnóvi Bem József Magyarbarát Társaság pedig talán a legtevékenyebb lengyel-magyar baráti társaság Lengyelországban. A legkorábbi is, mert 1956 decemberében alakult. Létrejöttéhez két tényező járult hozzá. Az egyik az, hogy 1956 októberének végén Tarnów városa néhány nap alatt két vagon élelmiszert, ruhát és

gyógyszer valamint 125 liter vért gyűjtött össze a magyar forradalom támogatására. A másik ok, hogy Tarnównak volt egy híres magyar polgára, Lipóczy Norbert, akinek a családja tállyai borkereskedő volt, és bizonyíthatóan 1760-as évektől bort szállított Lengyelországba. Az 1902-ben született Lipóczy Norbert volt az, aki a Trianoni békével, az első világháború után megszakadt kereskedelmi szálakat össze akarta kötözgetni. Ez aztán olyannyira, sikerült neki, hogy a harmincas évek közepén Tarnowba megnősült. E városban élt 1939 szeptemberéig. A II. világháború kirobbanása után a családjával együtt Magyarországra akart menekülni, de mire a közös határt elérte volna, a Vörös Hadsereg Hitler szövetségeseiként bevonult Kelet-Lengyelországba. Lipóczyék ekkor vissza akartak térni Tarnowba, de a „béke-határnak” nevezett német-szovjet határon egy szovjet járőr elfogta. Lipóczy Norbert fiát és feleségét hazaengedték, de őt magát tiltott határátlépési kísérletért öt esztendei börtönre ítélték. Rabként építette a szocializmus, olyannyira elzárva a külvilágtól, hogy csak 1946-ban tudta meg: túl vannak egy öt éven át dúló világháborún, amelyben az egykori szövetséges Német Birodalom és a Szovjetunió vívták egymással a döntő ütközeteket. Lipóczy Norbert megbecsült szakember lehetett, mert büntetése letelte után se engedték szabadon. A láger kapuja csak Sztálin halála után nyílt meg előtte. Tizennégy év múltán tért vissza Lengyelországba. Élete végén is fájlalta, hogy őt, mint borászt, egy ecetgyár igazgatójának nevezték ki.

A legnagyobb öröme háza padlásán tizennégy év eltelté után is érintetlenül megtalálta azt a népi üvegfestmény-, ikongyűjteményt, amelyet másfél évtized alatt gyarapított kiállítható mennyiséggé. Értékét 1956-ban pénzben annyira becsülték, amelyért több házat vehetett volna. Lipóczy Norbert válaszul a tarnóviai 1956 őszi tanúsított magyarok iránti áldozatkészségére, az értékes üvegfestmény-gyűjteményt a tarnóvi Püspöki Múzeumnak ajándékozta. Állandó kiállítása a város legrégebbi, XV. századi polgárházában látható napjainkban. Lipóczy Norbert volt tehát az az ember, aki a Tarnóvi Bem József Magyarbarát Társaság élén elsőként keresztül vitte, hogy Balassi Bálintnak Lengyelországban emléktáblája legyen. Ezzel megismerkedtünk a negyedik emléktábla állításának történetével is.

A Társaság egyébként egy másik kezdeményezésével is beírta magát a magyar-lengyel kulturális kapcsolatok történetébe. 1898-ban, a forradalom ötvenedik évfordulója alkalmából egy magyar-lengyel művészközösség – Vágó Pál és Jan Styka vezetésével – *Erdélyi csatakörkép* vagy *Nagyszebeni csatakörkép* címmel 120x15 méteres vásznon megfestette a szabadságharc egyik legjelentősebb győzelmét, amely nem véletlenül Bem nevéhez fűződött. A képnek egyébként az a jelenete közismert, amely a 11. honvédszázalajat köszöntő Petőfi Sándort és az ütközetet szemlélő Bem József tábornokot ábrázolja. (Jóllehet tudjuk, hogy 1849. március 11-én Petőfi az erdélyi hadszíntérről távol tartózkodott.) A Tarnóvi Bem József Magyarbarát Társaság évtizedeken át programszerűen gyűjtötte a magyar történelemre, a magyar-lengyel kapcsolatokra vonatkozó dokumentumokat. A leltárba vett darabok száma ma több tízezerre rúg. Az országos árveréseket járó Lipóczy Norbert egy alkalommal rohamozó magyar honvédek fedezett fel egy árverezésre került festményen. A festmény történetének a Tarnóvi Kerületi Múzeum munkatársa, Alicja Węgrzynek asszony járt utána. Kiderült, hogy az Erdélyi csatakörkép egy darabjáról van szó. Az történt ugyanis, hogy az *Erdélyi csatakörképet* – a vándormozi elődjét – miután Lembergben bemutatták, elvitték Varsóba is, ahonnan soha nem került vissza Magyarországra. Jan Styka arra hivatkozva, hogy a magyar fél nem teljesítette anyagi vállalását, vagy hatvan darabra vágta szét a képet, s az így keletkezett önálló festményeket szignálta és áruba bocsátotta. A festmények szétszóródtak a nagyvilágban. A Tarnóvi Bem József Magyarbarát Társaság immáron két évtizede munkálkodik azon, hogy a festmények hollétét kikutassa, regisztrálja s anyagi lehetősége szerint megvásárolva, végül összeillesse az *Erdélyi csatakörképet*.

És most térjünk vissza a krakkói Balassi emléktábla állításának történetére. Balassi 1576-ban és 1577-ben Báthory környezetében hosszabb időt töltött Krakkóban is. Amikor Balassi János *A beteg lelkeknek való füveskönyvecske* megjelentetését intézte, feltételezhetően Bálint is többször elkísérte apját Krakkóba. És gyakran időzött Balassi e városban utolsó lengyel-honi tartózkodása idején. Ilyenkor Szárkándy Annánál, az ún. „Kosos” vagy „Bárányos” házban szállt meg. Ez a ház valójában kocsmáépület volt a város főterén, amelynek udvarára a kereskedők juhaikat a vásár előtt behajthatták. Innen a „kosos” elnevezés. E ház helyén áll ma a Potockiak palotája, amelynek Szent Anna utca felőli oldalának egyik vakablakában látható Balassi bronztáblája. Ez a Balassi jól ismert portréját megőrkítő, 130x90 cm-es dombormű

Bronisław Chromy professzor alkotása. Őt tartják ma a legnagyobb lengyel szobrászművészeknek. Jelképes összegért, egyetlen érme árértékén készítette el a táblát, amelynek ezen kívül csak az öntését kellett kifizetni.

Mondanom se kell, hogy nekem 1994 őszén ilyen célokra ugyanúgy nem volt pénzem, mint 2003-ban. A Batthyány-alapítvány titkára, Oberfrank Ferenc adott rá 1500 márkát. Ebből lehetett a tábla öntésének és az avatás kísérőrendezvényeinek költségeit fedezni. A tábla leplezésének ünnepségére 1995. január 10-én került sor.

Amennyiben az idei Balassi-évben akadna még pár százezer forint, Braniowóban, a hajdani Braunsbergben is emléktáblát vagy akár szobrot is lehetne állítani Balassinak. Ennek engedélyezésére és támogatására hajlandónak mutatkozik a város vezetése. Az 1560-as évektől Braunsbergben működött a krakkói egyetem mellett a második leghíresebb lengyelországi akadémia, amelynek legfőbb pártfogója Báthory András warmiai püspök volt. Ő hívta meg 1591 tavaszán Balassit Mazurföldre és Warmiába. Balassi ekkor látogatta meg a braunsbergi akadémiát, ahol több magyarországi diák is tanult, köztük Balassi egyik ismerőse. Az akadémia gazdag könyvtárral rendelkezett. Nem csoda, hogy Balassi Bálint szívesen töltött a falai között néhány hetet vagy talán több hónapot is. Innen nincs messze se a püspökség székhelye, a Báthory András által kiépített Lidzbark Warmiński, se a katedrálisáról híres Frombork. Balassi ekkoriban Danckában is megfordulhatott. Levelében ő maga számol be arról, hogy meglátogatta a kereszteslovagok híres várát, Malborkot. Ír a szendomíri palatinusról is, és ez azt jelenti, hogy Sandomierz is meglátogathatta. Onnan csak egy ugrás a Szentkereszthegyi kolostor, amelynek legendái az alapító Szent Imre herceg nevéhez fűződnek...

Lengyelországban egyrészt rendkívül könnyű volt diplomatának lenni, mert nem akadt olyan elképzelése az embernek, amelyet lengyel partnerek révén ne tudott volna megvalósítani, másrészt nehéz volt a külképviselet, mert az idő múlásával már annyi ötlettel és a magyar-lengyel kapcsolatok megörökítésére vonatkozóan annyi tervvel álltak elő lengyel barátaink, amelyeket megvalósítani – kellő háttér híján – lehetetlenség volt. Én magam személyesen a kilenc évig tartó diplomáciai szolgálatom alatt körülbelül ötven emlékműnek, emléktáblának, utcanév adásnak voltam a kezdeményezője és szervezője.

Sajátos módon az a vidék, ahol Balassi Bálintnak emléktáblát állítottunk, tehát Nowy Zmigród, a Kamienieci vár, és Rymanów a késő középkorban arról volt híres, hogy Mátyás hadai – miután Jagelló Kázmér herceg sikertelen kísérletet tett a magyar trón elfoglalására 1472-ben –, megtorló hadjáratot indítottak a vidék ellen, felperzselve Nowy Zmigródot, Krosno külvárosát, a Kamieniec környéki falvakat, a Rymanów melletti térséget. Ennek ellenére ez a lengyelekben nem hagyott nyomot. A magyar-lengyel barátság pozitív sztereotípiája annyira jól működik, hogy a lengyelek csak a kedvező tényeket őrzik az emlékezetükben. II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjáratát is csak Sienkiewicz *Özönvíz* című regényéből, illetve Jerzy Hofman ennek alapján készített filmjéből ismerik.

Még néhány szót arról, ami a közeljövőben Lengyelországban várható a Balassi-rendezvények kapcsán. Szeptemberben jelenik meg Krosnában Balassi válogatott verseinek a harmadik kiadása. Krosnában és Krakóban nagyszabású Balassi-kiállítás terveznek, s Móser Zoltánnak lengyel és magyar nyelven megjelenő Balassi fotóalbumát is ez alkalomból mutatják be. Minden remény megvan arra, hogy Balassi Bálint legalább olyan élő költő legyen Lengyelországban, mint amilyen Magyarországon...

És ha már Magyarországról van szó: a *Magyar Napló* Kiadó megindított egy új sorozatot a *Magyar irodalom zsebkönyvtára* fejléccel. A sorozat első kötete Balassi Bálint válogatott verseit tartalmazza, a második kötetben Kányádi Sándor költeményei olvashatók. A Balassi népszerűsítéséért folytatott lengyelhoni tevékenységem legnagyobb jutalma, hogy a Balassi kötethez a verseket én válogathattam, és a költőt én mutathattam be. Úgy tekintek erre a kötetre, mint ha ez volna a hatodik lengyelországi Balassi-emléktábla. A legszemélyesebb...

Kovács István